

RECENSIONS

Juan-Luis Montero Fenollós, *Babilonia y la Torre de Babel: desenterradas por la arqueología*, Dstoria Edicions, Barcelona, 2020, 363 p. ISBN: 978-84-120535-3-1.

Aquest darrer treball de Juan-Luis Montero, professor d'arqueologia de la Universidade da Coruña, el podem considerar com la darrera recapitulació sobre dos dels seus temes de recerca principals de les últimes dues dècades: l'arqueologia de la ciutat i del zigurat de Babilònia. Ja amb anterioritat havia publicat treballs més o menys extensos sobre aquestes qüestions (p. ex. *Torre de Babel. Historia y mito*, Murcia: Comunidad Autónoma de la Región de Murcia, 2010; *Breve historia de Babilonia*, Madrid: Nowtilus, 2012; *Babilonia. Arqueología National Geographic*, Barcelona: RBA, 2017). El llibre que tenim entre mans, doncs, el podem considerar com la seva darrera actualització sobre la matèria. És d'agrair que Montero hagi trobat l'espai necessari per escriure aquest llibre, malgrat el temps esmerçat en la direcció del que, a hores d'ara, podem considerar com el seu projecte de recerca principal: les excavacions del jaciment palestí de Tell el-Far'a (tellelfara.com).

Babilonia y la Torre de Babel consta de vuit capítols, organitzats de manera orgànica, lògica i progressiva. L'inici el marca l'apartat dedicat a la història de les excavacions arqueològiques a Babilònia. Els tres capítols següents fan un recorregut diacrònic per la història de la ciutat, des dels seus orígens fins a la conquesta persa del 539 a.e.c. El capítol cinquè és el més extens de llibre i està dedicat de manera monogràfica a l'estudi arqueològic de Babilònia. En aquest cas, Montero se centra sobretot en la descripció i l'anàlisi dels seus monuments més emblemàtics: les muralles, l'avinguda de Marduk, la porta d'Ištar, els polèmics jardins enlairats, els palaus reials, els temples, etc. Convé recordar la publicació recent de la monografia d'Olof Persdén, *Babylon. The Great City*, Münster: Zaphon, 2021, un treball extraordinàriament complet sobre aquesta mateixa qüestió, publicat pocs mesos després del llibre de Montero. El capítol sisè, el segon més llarg, tracta sobre un dels temes que més ha interessat l'autor al llarg de la seva carrera, la torre de Babel, és a dir, el zigurat de Babilònia. En aquesta ocasió, Montero fa una síntesi acurada de la qüestió, amb un repàs per les diferents fonts que fan referència al monument, la història de la seva investigació i les diferents propostes de reconstrucció. Els últims apartats del capítol estan reservats a les aportacions originals de Montero al voltant de la història de la construcció del monument i de les seves característiques arquitectòniques. El capítol setè és un dels més breus del treball i fa referència a la religió babilònica, centrant-se especialment en la figura de Marduk, el déu al qual es va dedicar el zigurat de la ciutat. L'últim capítol abans de les

conclusions i l'epíleg és un apartat de nou de caràcter històric, on l'autor resumeix la història de Babilònia des de la conquesta persa fins al seu abandonament. Potser hauria estat més lògic col·locar aquest capítol a continuació del quart, per tal de mantenir la continuïtat del bloc de temàtica històrica.

El llibre, en general, està concebut com un text d'alta divulgació. Amb tot, el coneixement profund que Montero té del tema que estudia, i l'exposició que fa de propostes personals, fruit de la seva recerca arqueològica sobre Babilònia i el seu zigurat, són elements que fan que el llibre no pugui ser qualificat simplement com un treball de síntesi, com un estat de la qüestió, com un llibre de llibres. Ans al contrari, ens trobem davant d'un treball d'alt valor acadèmic, exposat, això sí, amb un estil planer i didàctic. Es tracta, doncs, d'un molt bon treball, referència imprescindible des d'ara per a tots aquells interessats en l'arqueologia de la gran capital mesopotàmica.

Jordi Vidal
Universitat Autònoma de Barcelona

Francisco Díez de Velasco (ed.), *EPHEMERIS BLÁZQUEZ I: José María Blázquez y la Historia de las Religiones*, Ediciones Clásicas, Madrid, 2020, 260pp. ISBN: 978-84-7882-855-5.

Este libro supone la publicación de las actas del primer congreso *Ephemeris Blázquez*, dedicado a una de las figuras más relevantes del estudio de la Antigüedad en la universidad española del siglo XX e inicios del XXI. Como bien explica Santiago Montero en la introducción, la colosal obra de José María Blázquez lo convierte en una figura capital de la historiografía estatal, merecedora de estas jornadas monográficas anuales con la ingente tarea de hacer una evaluación temática sobre la vigencia de su extensa producción académica. Las primeras jornadas, celebradas en La Laguna en abril de 2019, estuvieron centradas en el estudio de la diversidad religiosa y abordan precisamente una de las grandes contribuciones de Blázquez a la universidad española: la Historia de las Religiones.

Estas actas se abren con un extenso capítulo inicial de Francisco Díez de Velasco que constituye una crónica bien documentada del fracasado primer intento de implementación de la Historia de las Religiones en la universidad estatal. El artículo también detalla claramente las influencias que marcaron los inicios de la carrera de Blázquez como investigador, con un amplio uso de las entrevistas que él mismo dio a lo largo de su vida. El texto supone un profundo retrato intelectual, institucional y social de la academia de los 50 y 60, aunque en ocasiones el nivel de detalle resulta excesivo (por ejemplo, en la oposición a